

LAUSUNTO

23.5.2007

Opetusministeriö
Kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto
KULTTUURI
PL 29
00023 VALTIONEUVOSTO

Näkövammaisten kirjaston ja Näkövammaisten Keskusliitto ry:n yhteinen lausunto
TEKIJÄNOIKEUDEN SUUNTAVIIVOJA, OPETUSMINISTERIÖN
TYÖRYHMÄMUISTIOITA JA SELVITYKSIÄ NRO 2007: 18

Olemme suurella mielenkiinnolla tutustuneet keskustelumuistioonne ja haluamme todeta, että kappaleiden tuottamiseen vammaisille eli nykyisin tekijänoikeuslain 17 §:ään liittyy kehittämis- ja selkeyttämistarpeita mm. äänitteiden lainauksen ja verkkovälityksen osalta. Näkövammaiset ja muut lukemisesteiset eivät ole tietoyhteiskunnassa tasa-arvoisia muihin kansalaisryhmiin verrattuina. Tilannetta voidaan kuitenkin parantaa hyödyntämällä uusia tiedonsaantikeinoja, vaikka kirjallisten julkaisujen lukeminen tavanomaisella tavalla ei ole mahdollista.

Tietoyhteiskuntadirektiivistä (2001:29:ey) ilmenee, että näkövammaisten ja muiden lukemisesteisten henkilöiden asemaa EU-maissa halutaan parantaa, eikä tyydytä vain pysyttämään tilannetta ennallaan:

"(43) on kuitenkin tärkeää, että jäsenvaltiot toteuttavat kaikki tarpeelliset toimenpiteet, jotta teokset ovat paremmin sellaisten vammasta kärsivien henkilöiden saatavilla, joilla vamma estää itse teosten käytön, sekä että ne kiinnittävät erityistä huomiota tapoihin saada teoksen helpommin saataville."

Tietoyhteiskunnassa nopeasti kehittyvä tekniikka avaa uusia mahdollisuuksia tuottaa ja saattaa kirjallista aineistoa näkövammaisten ja muiden lukemisesteisten käyttöön. Palvelumuoto, joka tänään on käyttökelpoinen, korvautuu huomenna uudella toimivammalla ratkaisulla. Esim. Näkövammaisten kirjastossa keväällä 2006 käyttöön otettu digitaalisten äänikirjojen omakirjalainaus tulee korvautumaan tulevien vuosien aikana asteittain äänikirjojen verkkovälityksellä.

Kun tekniikan kehitys on varsin nopeaa, ei tekijänoikeuslain 17 §:ää ole syytä tulkita suppeasti ja tietyn hetken käytäntöjen mukaisesti. Liian suppea tulkinta hidastaa palvelun kehittämistä ja tehostamista sekä aiheuttaa tekijänoikeuslakiin jatkuvia muospaineita.

Tarvitsemme linjauksen, joka mahdollistaa näkövammaisten ja muiden lukemisesteisten ihmisten tiedonsaannin kehittämisen ja toisaalta huomioi oikeudenhaltijoiden suojan tarpeet väärinkäytöksiä vastaan. Näin mahdollistuisi pitkäjänteinen kehittämistyö ja tarpeettomat tulkintaerimielisyydet voitaisiin siirtää sivuun. Yleisemmällä tasolla edellä kuvattu problematiikka liittyy kysymykseen mitä ymmärretään digitaalisella lainaamisella.

Digitaalitekniikan edut käyttöön

Digitaalisympäristössä ei ole syytä säilyttää analogisen ajan toimintamalleja äänikirjojen lainauksessa pitäytymällä tiukasti vanhoihin käytäntöihin. Näkövammaisten kirjaston nykyisessä lainauskäytännössä (omakirjalainaus) asiakas on sitoutunut hävittämään kirjan kuunneltuaan sen. Tulkinta, jonka mukaan lainattu teoskappale ei jää pysyvästi vastaanottajalle muussa tapauksessa kuin palauttamalla se fyysisesti kirjastoon tai tekemällä äänikirja teknisin keinoin lukukelvottomaksi tietyn ajan kuluessa, riisuisi käytännössä digitaalisuuden hyödyt ja palauttaisi tilanteen analogisten kasettikirjojen lainausmalleihin. DRM- ja cd-levyjen lukemisen estävät tekniset ratkaisut ovat tällä hetkellä keskeneräisiä ja omiaan vaikeuttamaan näkövammaisten ja muiden lukemisesteisten ihmisten äänikirjojen käyttöä.

Julkaistut äänikirjat samanarvoiseen asemaan

Viimeisessä tekijänoikeuslakiuudistuksessa 17 § koki huomattavan parannuksen ja antoi samalla mahdollisuuden kohentaa ja kehittää näkövammaisille ja lukemisesteisille suunnattuja palveluja.

Tekijänoikeuslain 17 § asettaa kuitenkin julkaistut teokset eriarvoiseen asemaan. Julkaistusta painetusta kirjasta Näkövammaisten kirjasto voi tuottaa digitaalisia Daisy-äänikirjoja näkövammaisten ja lukemisesteisten käyttöön. Sen sijaan julkaistusta cd-kirjasta kirjasto ei ilman oikeudenhaltijan lupaa voi muokata Daisy-kirjaa ja saattaa sitä palvelutarjontansa piiriin.

Markkinoille tuotetut äänikirjat tulisikin saada lain 17 §:ssä samanarvoiseen asemaan painettujen kirjojen kanssa. Radiokuunnelmien saaminen luvallisen lainauksen piiriin olisi niin ikään erittäin arvokasta, koska näkövammaiset ja monet muut lukemisesteiset eivät liikkumisvaikeuksien vuoksi pääse tavalliseen teatteriin, ja kuunnelma sopii esitysmuotona erityisen hyvin näkövammaisille.

Tarkistus asetukseen

17 §:n 2 momentin tarkoittaman asetuksen luetteloon laitoksista, joilla on oikeus ääntä tallentamalla valmistaa julkaistusta kirjallisesta teoksesta kappaleita näkövammaisille ja muille, jotka vamman tai sairauden vuoksi eivät voi käyttää kirjoja tavanomaisella tavalla, olisi myös tehtävä muutamia lisäyksiä.

Kansainvälisiä esteitä poistettava aineiston saatavuudelta

Eri maissa tuotetut saavutettavat aineistot (äänikirjat, pistekirjat, e-kirjat) eivät välttämättä ole muiden maiden käytettävissä. Näkövammaisten kirjaston ei ole tällä hetkellä mahdollista hankkia Yhdysvalloissa tuotettuja Daisy-äänikirjoja oman asiakaskuntansa käyttöön, vaan kirjat on äänitettävä Suomessa uudelleen. Ongelma tuntuu nimenomaan oppikirjapalveluiden puolella. Ulkomaista aineistoa voidaan hankkia käyttöön vain lähettävän maan ehdoilla.

Kansainvälisen saatavuuden ongelma johtuu osaltaan siitä, että eri maiden tekijänoikeuslait poikkeavat toisistaan. Näin ollen se, mikä on mahdollista yhdessä maassa, ei ole mahdollista toisessa maassa. Ongelma on merkittävä nimenomaan englanninkielisen aineiston kohdalla ja sellaisissa maissa, joissa tekijänoikeuslaki ei ota huomioon tai ottaa huonosti huomioon näkövammaisten ja lukemisesteisten tarpeet.

Kaikki raja-aidat saavutettavan (näkövammaisten ja lukemisesteisten käyttöön tarkoitettun) aineiston liikkuvuudelta tulisi poistaa. Siten voidaan helpottaa globaalin kirjaston ("global library") perustamista, jossa saavutettavaa aineistoa voidaan siirtää mm. digitaalisessa muodossa maasta toiseen. Muutoin joudutaan erilaisiin sopimus- ja korvauskäytäntöihin tai kirjaa ei saada ollenkaan ja se joudutaan tuottamaan uudestaan.

"Aidatut puutarhat"-malli kannatettava

Lausuntopyynnön mukana tullessa Tekijänoikeuden suuntaviivoja –muistiossa on tuotu esiin aidattujen puutarhojen nimellä kulkeva toimintamalli (s. 44).

Malli on erittäin kannatettava ja tukee edellä kuvatun globaalin kirjaston syntymistä. On väijäämätöntä, että aineistotarjonta muuttuu entistä enemmän digitaaliseksi eikä digitaalisessa ympäristössä ole tarkoituksenmukaista toimia analogisen maailman käytäntöjen mukaisesti. Aidatut puutarhat –malli antaa mahdollisuuden toimia aidosti digitaalisessa ympäristössä. Samalla se on lähtölaukaus "kansannetin" syntymiselle.

Tieteellisten kirjastojen tietopalvelua koskeva ehdotus

Taustamuistion lopussa väläytetään mahdollisuutta organisoida tieteellisten kirjastojen tietopalvelua siten, että asiakkaalle voidaan toimittaa artikkeleita sähköpostitse. Ehdotus on hyvä ja siitä hyötyvät myös näkövammaiset, kunhan yksinomaiseksi tiedostomuodoksi ei määritellä PDF-muotoa, joka saattaa tuottaa vaikeuksia tai on käyttökelvoton tietokonetta apuvälineiden kanssa käytäville näkövammaisille.

Celia - Näkövammaisten kirjasto

Rauno Anttila
Puheenjohtaja

Marketta Ryömä
Kirjastonjohtaja

Näkövammaisten Keskusliitto ry

Esko Jantunen
Puheenjohtaja

Mauno Lehtinen
Toimitusjohtaja